

היסטוריה של סימני המסחר בארץ ישראל ובישראל

ההיסטוריה של סימני המסחר בארץ ישראל ובישראל משקפת מעבר הדרגתי ממסגרת עות'מאנית ראשונית, דרך משטר רישום מנדטורי מודרני, אל דין ישראלי בן-זמננו המבוסס עדיין, במידה רבה, על היסודות שהונחו בתקופה הבריטית. בניגוד למודל האמריקאי, שבו הזכות בסימן צומחת בעיקר מן השימוש, ההתפתחות המקומית הייתה ברובה רישומית-מינהלית: המרשם, הרשם והליכי הרישום עמדו במרכז ההגנה המשפטית.⁽¹⁾

ההסדרה המקומית חשובה לא רק להבנת דיני [סימן_מסחר](#), אלא גם כמקור היסטורי להבנת התפתחות המשק, התעשייה, היבוא והיצוא, יחסי הכוחות בין קהילות עסקיות שונות, והאופן שבו מותגים נבנו במרחב הארץ-ישראלי עוד לפני הקמת המדינה.⁽²⁾

הרקע העות'מאני

המסגרת החקיקתית הראשונה בתחום סימני המסחר באזורנו קדמה לתקופת המנדט. תחת השלטון העות'מאני התקיימו חוק סימנים מבחינים משנת 1871 ותקנות סימני המסחר משנת 1888. דינים אלה הכירו ברעיון של סימון מסחרי, אך הרישום נעשה בקושטא, והחומר הארכיוני על אודות הסימנים שנרשמו באותה תקופה טרם מופה במלואו. משום כך, התקופה העות'מאנית היא שלב יסוד חשוב, אך כזה שהידע ההיסטורי עליו עדיין חלקי.⁽³⁾

מבחינה מושגית, כבר בשלב זה ניכר ההיגיון שילווה את הדין המקומי גם בהמשך: ההבחנה בין סימנים בעלי כוח מזהה לבין סימנים כלליים או תיאוריים, והרעיון של רישום כמנגנון להסדרת זכות מסחרית.

ראשית התקופה הבריטית: הודעת 1919

לאחר הכיבוש הבריטי בשנים 1917-1918 הונהג תחילה ממשל צבאי, ובשנת 1919 פרסמה המינהלה הבריטית הודעה רשמית, Public Notice 136, שאפשרה לבעלי סימנים שנרשמו לפי הדין העות'מאני לרשום אותם מחדש באופן זמני תחת הממשל החדש. מן המרשם המשוחזר עולה כי היו 45 רישומים כאלה. הם מעידים על רציפות מסוימת בין הדין העות'מאני לדין המנדטורי, גם אם פרטי הסימנים עצמם אינם ידועים במלואם.⁽⁴⁾

הודעה זו היא נקודת מעבר חשובה: היא מסמנת את סיום התקופה העות'מאנית לא רק במישור הפוליטי, אלא גם במישור של טכניקת ההסדרה. מכאן ואילך סימני המסחר עוברים למסגרת מינהלית בריטית, סדורה יותר, המקושרת לדיני הקניין התעשייתי של האימפריה הבריטית ולאמנת פריז להגנת הקניין התעשייתי.

פקודת סימני המסחר, 1921

המסגרת המודרנית הראשונה הונהגה עם פקודת סימני המסחר, 1921, שנכנסה לתוקף ביום 1 בינואר 1922. הפקודה קבעה מנגנון רישום מסודר, הגדירה מהו סימן מסחר, והעמידה במרכז את דרישת הייחודיות

והאופי המבחין. היא העניקה לבעל הסימן אפשרות להגיש בקשה לרישום, ויצרה משטר מינהלי שבו הבקשות נבחנות בידי רשם סימני המסחר.⁽⁵⁾

לפי מסמך הרקע של המרשם המשוחר, לא הייתה חובה כללית לרשום סימן מסחר. יצרנים וסוחרים יכלו להשתמש בסימנים גם ללא רישום, אך הרישום היה הכלי המרכזי ליצירת ודאות, לזיהוי בעלות, ולהפעלת הגנות פורמליות. בתקופה זו הייתה גם הבחנה בין עצם חובת הסימון בענפים מסוימים לבין רישום סימן מסחר במובן המשפטי. כך, למשל, משנת 1932 נדרש סימון של פרי הדר ליצוא, אך דרישה זו לא הייתה זהה לחובת רישום סימן מסחר.⁽⁶⁾

הפקודה שיקפה גישה רישומית-בריטית טיפוסית: סימן מסחר נתפס כמכשיר להבחנה מסחרית, אך לא כל ציון מילולי או חזותי היה כשיר לרישום. סימנים חסרי אופי מבחין, מטעים או פוגעניים עשויים היו להיפסל, והמערכת כולה נשענה על פיקוח רשם סימני המסחר.⁽⁷⁾

ראשית המרשם: הסימנים הראשונים

המרשם הבריטי לא נוהל מראשיתו באופן עקבי לחלוטין. תחילה נרשמו בקשות לפי מחלקות, ולאחר מכן הומרה השיטה למספור עוקב; בשנת 1928 אף בוצע מספור מחדש של מאות בקשות ישנות. משום כך, "בקשה מספר 1" אינה בהכרח הבקשה הראשונה שהוגשה בפועל.⁽⁸⁾

מן הבדיקה שערך Birnhack עולה כי הבקשה הראשונה שהוגשה בתקופה הבריטית הייתה ככל הנראה של האחים Baddour מירושלים, ביום 23 בינואר 1922, במחלקת הטבק. עם זאת, נראה שההליך לא

של הסדנאות האמנותיות בצלאל, שהוגש ביום 24 בינואר 1922.⁹

לפרטים אלה יש חשיבות החורגת מאנקדוטה ארכיונית. הם ממחישים כי המרשם החדש שירת מיד קהלים שונים [?] סוחרים ותעשיינים מקומיים, עסקים יהודיים וערביים, וכן תאגידים בריטיים וזרים [?] וכי סימני המסחר שיקפו מראשיתם את הרב-לשוניות והרב-לאומיות של הכלכלה בארץ ישראל המנדטורית.

המרשם כמראה של חיי המסחר

אחד הממצאים החשובים העולים מן המרשם המשוחר הוא שערך היסטורי של סימני מסחר אינו מתמצה בדוקטרינה משפטית. המרשם משמש גם מקור חשוב להיסטוריה כלכלית וחברתית.⁽¹⁰⁾

לפי נתוני הרקע של המרשם המשוחר, במהלך תקופת המנדט הוגשו 9,823 בקשות, מתוכן 7,308 פורסמו בתקופת המנדט ועוד 596 פורסמו ונבחנו לאחר סיומה בידי רשם סימני המסחר הישראלי. התרשימים שבמסמך הרקע מראים תנודות חריפות במספר הבקשות בין השנים 1922-1948, ותנודות אלה חופפות, במידה רבה, להתפתחויות היסטוריות רחבות יותר.⁽¹¹⁾

כך, אמצע שנות השלושים התאפיין בעלייה חדה במספר הבקשות, תופעה המתיישבת עם גלי העלייה והתרחבות המגזר העסקי; שנות המרד הערבי 1936-1939 הביאו לירידה; מלחמת העולם השנייה יצרה תחילה האטה, אך בשלהי המלחמה ובשנים הסמוכות לאחריה נרשמה עלייה מחודשת ואף שיא של ממש בשנת 1946.¹²

גם פילוח מקור המבקשים מלמד על חשיבותו של המרשם כמקור להיסטוריה כלכלית. במסמך הרקע של Birnhack מופיעה חלוקה של מבקשים לפי מדינות ואזורי מוצא, ובה שיעור ניכר למבקשים מבריטניה, מארצות הברית, ממדינות אירופה, ולצדם מבקשים מקומיים יהודיים וערביים.⁽¹³⁾

פקודת סימני המסחר, 1938

בשנת 1938 הוחלפה פקודת 1921 בנוסח חדש, שנכנס לתוקף ב-21 בנובמבר 1938. הנוסח החדש היה מפורט יותר, ושיקף התבגרות של המשטר המינהלי. לפי מסמך הרקע של המרשם המשוחזר, השינוי המרכזי היה קיצור תקופת ההגנה הראשונית מ-20 שנים ל-7 שנים, עם אפשרות חידוש נוספת ל-14 שנים; נוסף על כך הוחלף סיווג הסימנים מ-50 מחלקות ל-34 מחלקות.⁽¹⁴⁾

חשיבותה של פקודת 1938 אינה טכנית בלבד. היא מלמדת על מעבר ממשטר ראשוני של רישום למשטר בשל יותר, שהעמיק את כללי הבחינה, את הסיווג ואת ארגז הכלים המינהלי של הרשם. מבחינה היסטורית, זהו שלב שבו דיני סימני המסחר בארץ ישראל כבר אינם מנגנון קולוניאלי ראשוני בלבד, אלא מערכת משפטית מינהלית בעלת מורכבות פנימית של ממש.

ג'אפה (JAFFA) ומותגי היצוא

אחד ממקרי המבחן הבולטים בתולדות סימני המסחר בארץ ישראל הוא

⁽¹⁵⁾הארץ-ישראליים.

של הדין.⁽¹⁶⁾

⁽¹⁷⁾ סימנים גאוגרפיים אך כן אפשר רישום של סימנים מבחינים.

⁽¹⁸⁾ אינטרסים של בידול, איכות ותחרות בשוקי היצוא.

למותג ג'אפה הייתה השפעה גם על התפתחות דיני [כינויי מקור](#) בישראל

המוקדמות שעשו כן.⁽¹⁹⁾

הצטרפות מוקדמת זו השתלבה בחקיקת [חוק_הגנת_כינויי_מקור_וציונים_גאוגרפיים_תשכ_ה_1965](#), שיצר בישראל מסגרת ייעודית להגנת כינויי מקור.⁽²⁰⁾

בהקשר זה בולט במיוחד מעמדו של JAFFA ORANGES לפי Birnhack, זה היה כינוי המקור הישראלי הראשון, והוא הוגש בשנת 1966 ונרשם בשנת 1968. במשך עשרות שנים, ולמעשה למעלה מיובל, הוא היה כינוי המקור הישראלי היחיד הרשום, ורק בשנת 2020 נוספו רישומים מקומיים נוספים.⁽²¹⁾

עובדה זו בולטת במיוחד על רקע הפוטנציאל הגאוגרפי הרחב של ישראל. אף שמרחב הארץ מזוהה עם שמות בעלי כוח מסחרי והיסטורי ניכר, כגון [י_המלח](#), [הגליל](#), [הגולן](#) וירושלים, דיני כינויי המקור לא התפתחו בישראל במשך עשרות שנים לכדי מערך עשיר של רישומים מקומיים. דווקא ג'אפה, שם מסחרי בעל תהודה עולמית, נותר במשך זמן רב כמעט לבדו במרכזו של משטר זה.

המעבר למדינת ישראל

עם הקמת המדינה לא נוצר שבר מלא ברציפות המשפטית. לפי מסמך הרקע של Birnhack, הדין הבריטי הוסיף לחול מכוח פקודת סדרי השלטון והמשפט, 1948. דיני סימני המסחר המנדטוריים נותרו אפוא על כנם, והמדינה הצעירה ירשה את המנגנון הרישומי, את המרשם ואת עיקרי ההסדרה שהתגבשו בתקופת המנדט.⁽²²⁾

המשמעות ההיסטורית של רציפות זו היא כפולה. ראשית, דיני סימני

מאוחר יותר, תיקון מס' 5 משנת 2003 הוסיף לפקודה פרק ייעודי לבקשות בין-לאומיות, המיישם את מנגנון [מערכת_מדריד](#). מכאן ואילך הותאם הדין הישראלי למנגנוני רישום רב-מדינתיים, והרשם הישראלי פועל גם כמשרד מקור וגם כרשות מטפלת בבקשות המייעדות את ישראל.⁽²⁶⁾

שלב זה מלמד כי ההיסטוריה של סימני המסחר בישראל אינה רק תולדות מקומיות של מעבר מעות'מאנים לבריטים ומשם למדינה, אלא גם סיפור של השתלבות במבנה עולמי של דיני קניין רוחני.

ממותגים מוקדמים להלכות מאוחרות

לצד הרישומים, ההליכים והחקיקה, תולדות סימני המסחר בישראל כוללות גם פרשות מובילות שתרמו לעיצוב הדין. בחלקן מדובר בסימנים היסטוריים מוקדמים, כגון [פרה_סימן_מסחר](#), ובחלקן בסכסוכים מאוחרים יותר על [דמיון_מטעה](#) והיקף ההגנה, כגון [טל_עדן_נ_טל_העמק](#).⁽²⁷⁾

בהיבט זה, ההיסטוריה של התחום היא גם היסטוריה של פרשנות משפטית: כיצד מוגדר [אופי_מבחין](#), כיצד נבחן [דמיון_מטעה](#), ומהו מעמדו של מוניטין בהקשר של הטעיה, שיוך ודילול.

חשיבותו ההיסטורית של התחום

היסטוריית סימני המסחר בארץ ישראל ובישראל חשובה מכמה טעמים. ראשית, היא מלמדת כיצד נבנתה תשתית משפטית למסחר מודרני

במרחב שעבר תמורות שלטוניות חדות. שנית, היא חושפת כיצד המרשם והרישום משקפים תהליכים כלכליים וחברתיים רחבים. שלישית, היא מבהירה כי דיני סימני המסחר בישראל הם תוצר של שכבות נורמטיביות מצטברות ^[?] עות'מאנית, בריטית, ישראלית ובין-לאומית ^[?] ולא רק של חקיקה ישראלית פנימית. ⁽²⁸⁾

מכאן גם חשיבותו של התחום לא רק לפרקטיקה של רישום או ליטיגציה, אלא להבנת תולדות הכלכלה, התרבות המסחרית והזהות המשפטית של ישראל.

ראו גם

- סימן_מסחר
- אופי_מבחין
- סימן_מסחר_מוכר_היטב
- הפרת_סימן_מסחר
- דמיון_מטעה
- המבחן_המשולש
- ציון_גאוגרפי
- כינוי_מקור
- אמנת_פריז_להגנת_הקניין_התעשייתי
- אמנת_ליסבון_להגנת_כינויי_מקור
- הסכם_trips
- מערכת_מדריד
- ג_אפה_jaffa
- פרה_סימן_מסחר

• טל_עדן_נ_טל_העמק

(1

Encyclopaedia Britannica, trademark; Michael Birnhack, Mandate Palestine's Reconstructed Trademark Registry (1917-1948): Background

(23 (22 (14 (13 (11 (10 (7 (6 (5 (2
, , , , , , , , , ,

Birnhack, Background TM

(3

The First Trademark?; Birnhack, Background TM

(9 (8 (4
, ,

?The First Trademark

(12

Birnhack, Background TM ; ערך היסטורי: התפתחות סימני המסחר בארץ ישראל ובמדינת ישראל

(15

Michael Birnhack, The Emergence of a Brand: A Case of Jaffa Oranges from Mandate Palestine

(16

Birnhack, The Emergence of a Brand; Jaffa Oranges

(21 (18 (17
, ,

Birnhack, The Emergence of a Brand

(19

WIPO Lex, Lisbon Agreement – Contracting Parties/Signatories

(20

WIPO Lex, Appellations of Origin and Geographical Indications (Protection) Law, 5725-1965

(24

פקודת סימני מסחר [נוסח חדש], תשל"ב-1972, סעיפים 1, 3, 8, 16, 17, 30, 38, 41, 46, 52, 57, 59.

(25

פקודת סימני מסחר [נוסח חדש], תשל"ב-1972, סעיפים 1, 11, 13, 14,

